

Paula granskar føroysk bókaummælar:

Ummælar av føroyskum bókum eru tilvildarlig

Nógvar bókur koma út á føroyskum, men fleiri verða ikki ummæltar. Ummælar hava stóran týðning fyri bókmentir, men í Føroyum eru ummælini tilvildarlig og ymisk í dygd.

Paula verður sum bókmentafrøðingur javnan biðin um at ummæla bókur, sum koma út.

– Á Føroyamálsdeildini lesa vit tey skaldsligu verkini og finna kanska ummælini fram fyri at vita, hvussu verkini hava verið lisin, tá tey komu út. Ummælini verða ofta undirmerkt í mun til tey skaldsligu verkini, men tey eru ein sjálvstøðug sjangra, sum hevur stóran týðning, og eitt handverk, ið bókmentafrøðingar eiga at læra, sigur hon.

Paula hevur nú sett sær fyri at gera sitt til, at tilvitið um ummælar verður størri, og at ummælar fáa størri rúmd í føroyska bókmentaheiminum. Hon er farin undir eina ph.d.-verkætlan um føroysk bókaummælar, og hon hevur eisini bjóðað seg fram til at undirvísa í bókaummælum á Føroyamálsdeildini í heyst.

– Bókaummælar er eitt evni, sum hevur verið ógvuliga lítið dyrkað. Men ummælar av skrivligum verkum hava verið skrivað í Føroyum nærum alla ta tíð, bókur og tíðarrit eru komin út á føroyskum, og tey hava uppiborið at verið lisin og granskað sum sjálvstøðug verk, sigur hon.

Fyrstu ummælini vóru yrkingar

Tá Paula fór undir sína ph.d.-verkætlan um føroysk bókaummælar fyri einum ári síðani, ætlaði hon at savna øll ummælar av føroyskum bókmentum. Men hon mátti skjótt ásanna, at tað var ein ov stórur biti.

– Hóast Føroyar eru litlar, ber ikki til hjá einum einsamøllum granskara at fara í dýpdina við øllum. Hevði eg verið partur av einum toymi, hevði tað verið øðrvísi, sigur hon.

Hon hevur valt at gera skurðir í tíð, sum hon kann fara í dýpdina við.

– Eg arbeiði út frá ávísam evnum, og onkrir høvundar og ummælarar verða viðgjørdir meira enn aðrir. Eg ætli mær millum annað at lýsa, hvørji krøv ummælararnir hava sett til góðar bókmentir, og hvat teir hava mett, at endamálið við bókmentunum skuldi vera, sigur hon.

Tey fyrstu skaldsligu verkini á føroyskum máli sóu dagsins ljós seinast í nítjandu øld. Og í fyrsta føroyska blaðnum, Føroyingatiðindi, sum byrjaði at koma út í 1890, sóust longu tekin um, at tilvitið um ummælar var við at vakna.

– Tað vóru ikki ummælar, sum

Paula Gaard hevur fingið stuðul frá Granskingarráðnum til at granska føroysk bókaummælar. (mynd: Mureldur)

vit kenna í dag, men til dømis mót-yrkingar, sum vóru aftursvar til aðrar yrkingar, sigur Paula.

Fyrsta ummælið, sum líkist teimum, vit kenna í dag, skrivaði blaðstjórin og yrkjarin Kristin í Geil í 1914 um yrkingar hjá Janusi Djurhuus.

Tá mentanartíðarritið Varðin byrjaði at koma út í 1921, vórðu lunnar lagdir undir eina veruliga ummælaramentan, har rithøvundar sum William Heinesen, Christian Matras og Richard Long søgdu sína hugsan um føroyskar bókmentir.

Tað kundu vera rættiliga harðlig ummælar. Serliga Christian Matras legði ikki fingrar ímillum. Hann sammanbar til dømis Hans Andrias Djurhuus við ein, sum fór út at henta ber og kom aftur við nógvum lyngi og bert onkrum beri.

Aðrir ummælarar sum William Heinesen vóru meira varnir og vildu heldur lyfta høvundar upp enn taka mótið frá teimum.

– Hendan munin á ummælum siggja vit eisini í dag. Summir ummælarar aftra seg ikki við at biðja ein rithøvund um at gevast at skriva, meðan aðrir í staðin royna at vísa á dygdir, sum kunnu mennast, sigur Paula.

Tað tjóðskaparliga og tað málsliga fyltu nógvi í teimum fyrstu føroysku bókmentunum. Tað sást aftur í ummælunum.

– Hugburðurin hevur verið, at um endamálið er gott, og tað er skrivað á føroyskum, so er tað gott. Nú verða bókmentir meira mettar

eftir listarligari dygd, men tað eru enn fleiri, sum halda, at ummælar ikki skulu vera ov kritisk, tí tað er umráðandi ikki at taka mótið frá føroyskum rithøvundunum, sigur Paula.

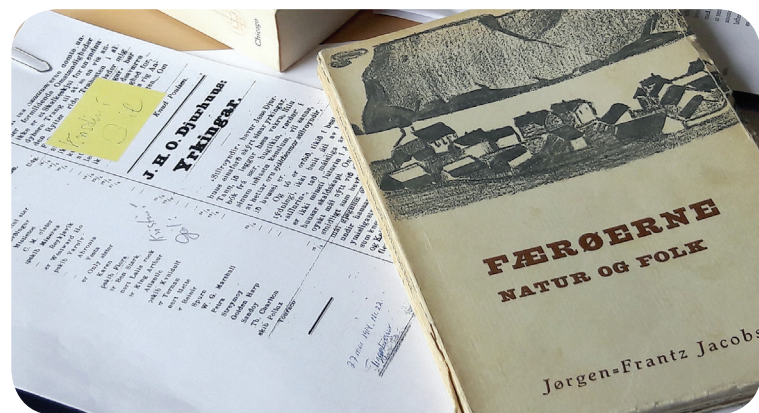
Broyttir miðlar

Nógv er broytt, síðani Christian Matras og aðrir góðir menn skrivaðu síni ummælar av føroyskum bókmentum. Miðlarnir, ið eru pallurin hjá ummælarunum, eru nógvi meira fjølbroyttir, og serliga teir sosialu miðlarnir hava kollvelt ummælaramentanina.

– Nýggj sløg av ummælarum eru komin inn á marknaðin. Tað eru ikki longur bert tey professionellu, høvundar og bókmentafrøðingar, sum ummæla. Vanlig fólk kunnu frítt siga sína hugsan um skaldslig verk á sosialu miðlunum, og nógvi lesarar lurta meira eftir sjónarmiðum á facebook frá fólki, sum tey kenna, enn eftir metingum frá teimum, ið hava útbúgving ella líknandi førleikar.

– Christian Matras nýttist ikki at hugsa um at skapa sær ein autoritet fyri at fáa fólk at lesa síni ummælar. Fólk ið trúði tí, hann skrivaði, tí tey sóu upp til tann fakliga autoritetin. Men tað gjørdi so eisini, at hann kundi loyva sær at siga, at okkurt var gott ella vánaligt uttan at grundgeva so nógvi fyri tí, sigur Paula.

– Í dag mugu ummælarar kappast um at fáa fólk at lurta eftir sær. Tað ræður ikki longur bert um at

William Heinesen skrivur í innganginum til "Natur og folk" hjá Jørgen-Frantz Jacobsen, at góðu ummælini av hesi bókini í Danmark eggjaðu honum til at fullføra kærleikssøguna um Barbaru.

Verkætlan

Heiti: Bókaummælar og –kritikkur í føroyska bókmentastovninum
Slag: Ph.d.-verkætlan
Granskari: Paula Gaard
Stovnur: Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya
Verkætlanarskeið: September 2016 – august 2019
Stuðul úr Granskingargrunninum: 1.112.000 kr.

sakligt. Ummælarin skal siga, hvat hann sjálvur heldur, men hann skal royna at argumentera fyri tí við støði í tekstinum. Tað kann vera harðrent, men tað skal ikki vera eitt persónligt álöp, sigur Paula.

Ov fáir ummælarar

Bókaummælar hava ikki fyrr verið granskað á henda hátt í Føroyum fyrr, og Paula vónar, at hennara gransking fer at vera við til at hækka støðið á bókaummælunum.

– Ummælini hava hingið á herðunum hjá nøkrum fáum einstaklingum, og tey hava verið ógvuliga ymisk í dygd. Eg vil fegin gera mítt til, at vit fáa fleiri ummælarar og harvið eina sterkari ummælaramentan, ið fer at hækka støðið á ummælunum.

Fleiri bókur, sum koma út í Føroyum, verða als ikki ummæltar.

– Tað er tilvildarligt, hvønn tað stingst uppá at skriva eitt ummæli, og tí verða onkrar bókur ummæltar og aðrar ikki. Tað koma fleiri góðar bókur út, sum avgjørt eru verdar at ummæla, men sum eingin tekur uppá tungu, og fyri ein rithøvund er tað eitt tað ringasta, sum kann henda.

– Eisini í einum framtíðar perspektivi er tað óheppið, at fleiri bókur ikki verða ummæltar, tí tær bókur, sum ikki fáa umrøðu í sínari samtíð, verða ikki partur av tí kollektiva minninum á sama hátt, sum tær, ið hava fingið umrøðu.

Miðlarnir hava stóran týðning fyri ummælini. Teir gera av, hvussu nógvi pláss ummælini skulu fáa, og hvat slag av ummælum teir vilja hava.

– Onkuntíð hava miðlar havt fastar ummælarar, sum hava skrivað nógvi, men so heldur samstarvið uppat, og ummælini verða færri í tali. Eingin ansar eftir, at allar bókur, ið eru tað verdar, verða ummæltar, sigur hon.

Um fleiri professionellir ummælarar verða, fer tað eisini at hækka støðið á ummælunum.

– Tað kann vera torført at ummæla í einum lítlum samfelagi, har øll kennast. Men vit seta krøv til alt annað, so vit skulu eisini seta krøv til ummælar.

– Ein góður ummælarar vísir lesaranum tað álit at geva honum eitt sakligt ummæli, sum hann sjálvur kann taka støðu útfrá. Tað skal ikki bara vera ein smaksdómur, men eisini ein viðgerð av tekstinum, sum gevur lesaranum høvi at taka sína egnu støðu til verkið.

ummæla eina bók, men eisini um at pallseta sína hugsan og seg sjálvan. Lesarin lurta eftir teimum, sum hann virðir av persónligum ávum, ella sum hava sama smak sum hann, sigur Paula.

Ein ummælar, ið hevur autoritet, kann hava stórt vald.

– Ummælarin setir dagsskránna. Um ein ummælarar við sterkum autoriteti hevur sagt sína hugsan, eru tað tey fægstu, ið tora at bróta tað og koma við einum øðrum sjónarmiði, sigur Paula.

Skulu lyfta bókmentir

Ummælar hava stóran týðning fyri bókmentirnar, og tað kann fáa álvarsligar avleiðingar, um góð og saklig ummælar missa sína ávirkan.

– Ummælarin hevur søguliga havt ein status sum ein, ið er við til at lyfta bókmentirnar. Ummælið er fyrst og fremst skrivað til lesaran, men tað hevur eisini stóran týðning fyri høvundan, sum kann brúka kritikkin til at hækka góðskuna.

– Um vit skulu hava góðar føroyskar bókur, mugu vit hava eina mentan, har skaldslig verk verða vígað og kritiserað. Tað er eisini ein fortreyt fyri, at vit kunnu vera við, tá til dømis norðurlenskar bókmentavirðislønir verður latnar, sigur Paula.

Paula er lutvist samd við teimum, sum halda, at ummælar eisini eru undirhald.

– Tey kunnu hava nógvi drøg í sær frá fagurbókmentum, men eitt gott ummæli eigur altíð at vera